

Przemilczane dwudziestolecie. Żydzi polscy w latach 70. i 80. XX w.

Spółeczność żydowska żyjąca w powojennej Polsce, w wyniku emigracji spowodowanej antysemitką nagonką 1968 roku, skurczyła się do zaledwie kilku tysięcy i uległa atomizacji. Nastąpił – jak się wówczas wydawało – ostateczny rozpad żydowskiego życia społecznego. Wyjechali nie tylko Żydzi zasymilowani, współtworzący polską kulturę i życie intelektualne, ale także ci, którzy przez lata pozostawali związani z kulturą języka jidysz, zasilając szeregi rozmaitych instytucji i organizacji żydowskich, aktywnych dotąd mimo kilku wcześniejszych fal emigracji. „Rok 1968 jest rokiem wygnania Żydów z Polski, rokiem w którym zakończyło się zjawisko znane jako *ż y d o s t w o p o l s k i e* – i warto, żebyśmy sobie z tego zdawali sprawę [...]. Kres polskiemu *iszuwowi* [osadnictwu] i kulturze żydostwa polskiego położyły represje lat 1967-8, nie hitlerizm ani stalinizm [...]” – pisał na łamach paryskiej „Kultury” Henryk Grynberg. Instytucjonalne, publiczne życie żydowskie zanikało, a polscy Żydzi po Marcu '68 r. w coraz większym stopniu stawali się Żydami „indywidualnymi”. A jednak coś zaczęło się zmieniać.... Zatomizowana, niewielka społeczność, w której po Marcu 1968 roku dominowało poczucie schyłku, zaczęła się odradzać w latach osiemdziesiątych, ożywiając istniejące instytucje bądź (z czasem) tworząc nowe.

Celem niniejszego projektu jest zebranie jak najbogatszej, różnorodnej bazy źródłowej dotyczącej życia Żydów w Polsce w latach 70. i 80 XX w. oraz zrekonstruowanie na jej podstawie możliwie jak najpełniejszego obrazu tej społeczności we wspomnianym okresie. Bez wątpienia sportretowanie Żydów polskich w latach 70. i 80. XX w. nie należy do zadań łatwych, ale wstępne badania wykazały, że dzięki zastosowaniu interdyscyplinarnej metodologii czerpiącej z nauk historycznych, społecznych, badań nad pamięcią i literaturą, oraz dzięki zestawieniu źródeł aktowych z materiałami prasowymi, a przede wszystkim ze źródłami osobistymi (głównie żydowskimi tekstami literatury dokumentu osobistego, relacjami i wywiadami) możliwe jest nakreślenie obrazu życia żydowskiego w Polsce w latach 70. i 80. XX w., na który składają się zarówno dzieje i działalność poszczególnych instytucji żydowskich, jak i indywidualne losy polskich Żydów (pozostających w łączności z instytucjami żydowskimi, jak i żyjących poza ich strukturami, ale identyfikujących się jako Żydzi). Zebranie i analiza zróżnicowanego materiału źródłowego pozwoli też na przyjrzenie się spotkaniom Żydów żyjących w Polsce z Żydami odwiedzającymi Polskę w omawianym okresie, prześledzenie procesów zachodzących wewnątrz polskiej społeczności żydowskiej oraz określenie przełomowych momentów kształtujących jej funkcjonowanie.

Badania zaplanowane w projekcie zostały podzielone na następujące zadania:

- W kręgu żydowskich instytucji – działalność Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce, Związku Religijnego Wyznania Mojżeszowego, Państwowego Teatru Żydowskiego, Żydowskiego Instytutu Historycznego
- „Żydzi indywidualni” – losy polskich Żydów w świetle źródeł osobistych
- Spotkania – Żydzi mieszkający w Polsce a Żydzi odwiedzający Polskę
- Od schyłku do odrodzenia – przełomowe momenty w życiu społeczności Żydów polskich.

W celu ich realizacji konieczne będzie przeprowadzenie kwerend w polskich, amerykańskich i izraelskich bibliotekach i archiwach, a także przeprowadzenie wywiadów polskimi Żydami, do których zamierzam dotrzeć m.in. poprzez żydowskie instytucje oraz dzięki osobistym kontaktom. Zebrane źródła (aktowe – wytworzone przez instytucje i urzędy; materiały prasowe; źródła osobiste – literatura dokumentu osobistego, relacje i wywiady), spisane/nagrane w różnych językach (przede wszystkim w języku polskim, jidysz i angielskim, ale również hebrajskim) zostaną zanalizowane w szerokim kontekście badań nad pamięcią i literaturą, nauk społecznych, a także historycznych.

W piśmiennictwie naukowym jak dotąd brakuje pracy, która wyczerpująco opisywałaby życie Żydów w Polsce po Marcu 1968 roku, aż do upadku komunizmu i stanowiła próbę odpowiedzi na pytanie o drogę społeczności żydowskiej od schyłku do odrodzenia, dlatego postanowiłam podjąć się zadania uzupełnienia tej luki. Wnioski z badań przeprowadzonych w ramach projektu zostaną zaprezentowane w monografi i artykułach oraz wystąpieniach na międzynarodowych konferencjach.